

Article Info	RESEARCH ARTICLE ARAŞTIRMA MAKALESİ	 KENT AKADEMİSİ
Title of Article	A Research on the Determination of Tourism Potential of Erzurum City	
Corresponding Author	Dr. Öğr. Üyesi Elif AKPINAR KÜLEKÇİ Atatürk Üniversitesi, Mimarlık ve Tasarım Fakültesi, Peyzaj Mimarlığı Bölümü, Erzurum eakpinar@atauni.edu.tr	
Submission Date Admission Date	09.08.2019 / 10.12.2019	
Author / Authors	Elif AKPINAR KÜLEKÇİ Işık SEZEN Sümeyye GENCER ORCID: 0000-0003-2818-8562 ORCID: 0000-0003-0304-9072 ORCID: 0000-0001-7314-8290	
How to Cite	KÜLEKÇİ, E. A., SEZEN, I. ve GENCER, S., (2019). Erzurum Kentinin Turizm Potansiyelinin Belirlenmesine Yönelik Bir Araştırma , <i>Kent Akademisi</i> , Volume 12 (40), Issue 4, Pages 714-728.	How to Cite

Erzurum Kentinin Turizm Potansiyelinin Belirlenmesine Yönelik Bir Araştırma

Elif AKPINAR KÜLEKÇİ¹
Işık SEZEN²
Sümeyye GENCER³

ABSTRACT:

The city of Erzurum has a great potential in terms of tourism with its natural and cultural richness both in the city center and in its vicinity. Especially mountainous areas in the vicinity of the city, variable topographic and ethnicity, cultural diversity, climate characteristics, richness of the region in terms of biodiversity, historical and touristic structures that are the brand of the city, palandöken mountain, which is one of the attraction centers of winter tourism, constitute the most important parts of this wealth. However, in addition to such positive factors, there are some negative factors such as the lack of publicity and tourism planning, the inefficiency of the resources and the inability of the city to reach the desired level of development.

This study was carried out by using SWOT Analysis technique for the expert groups who knew the city in Erzurum and who had knowledge about tourism activities in the city. With the analysis, it is tried to determine the strengths and weaknesses of the city's tourism potential and the opportunities and threats that may occur in the future. The results of the survey, which was conducted with one-to-one person, was analyzed by SPSS program. According to the study, many criteria such as the city's rich cultural texture, the presence of modern facilities on the Palandöken Mountain and winter tourism, the historical and cultural structure of the city, and the increasing interest in nature tourism have been determined as opportunities and strengths in the study. Weaknesses and threats include not recognizing the natural and historical beauties at the national and international level, lack of environmental and urban aesthetics, unconscious tourism activities threatening the natural, cultural structure of the city, infrastructure facilities and not being developed at the desired level. As a result of the study, suggestions were made on many issues such as sustainable tourism, understanding of tourism, preserving the traditional structure of local people, integrating this process, determining tourism access points and making appropriate plans.

Keywords: Erzurum City, tourism potential, SWOT (SWOT) Analysis

¹ Atatürk Üniversitesi, Mimarlık ve Tasarım Fakültesi, Peyzaj Mimarlığı Bölümü, Erzurum, eakpinar@atauni.edu.tr

² Atatürk Üniversitesi, Mimarlık ve Tasarım Fakültesi, Peyzaj Mimarlığı Bölümü, Erzurum, isiksezen@atauni.edu.tr

³ Atatürk Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Erzurum, sumeyyegencer9@gmail.com

ÖZ:

Erzurum kenti hem kent merkezi hem de yakın çevresinde sahip olduğu doğal ve kültürel zenginliklerle turizm açısından oldukça önemli bir potansiyele sahiptir. Özellikle kentin yakın çevresindeki dağlık alanlar, değişken topoğrafik ve etnik yapı, kültürel çeşitlilik, iklim özellikleri, bölgenin biyolojik çeşitlilik açısından zenginliği, kentin markası durumunda olan tarihi ve turistik yapılar, kış turizminin cazibe merkezlerinden biri olan Palandöken Dağı bu zenginliğin en önemli parçalarını oluşturmaktadır. Ancak bu kadar olumlu etkenin yanında, yeterince tanıtım ve turizm planlamasının yapılamayışı, kaynakların etkin kullanılmayışı, turizm alanında kentin istenilen kalkınma düzeyine ulaşamaması gibi olumsuz etkenler de söz konusudur.

Bu çalışma Erzurum'da kentini tanıyan, kentte yaşayan ve kentteki turizm aktiviteleri konusunda bilgi sahibi olan uzman gruplara yönelik SWOT Analiz tekniği kullanılarak yapılmıştır. Yapılan analizle kentin turizm potansiyeline yönelik güçlü ve zayıf yönler ile gelecekte oluşabilecek fırsatlar ve tehditlerin neler olabileceği belirlenmeye çalışılmıştır. Örneklem büyüklüğü hesaplanarak toplam 96 kişiyle birebir yapılan anket çalışmasının sonuçları SPSS programında analiz edilmiştir. Yapılan çalışmaya göre kentin zengin kültürel dokuya sahip olması, Palandöken Dağı ve kış turizmine yönelik modern tesislerin bulunması, şehrin tarihi ve kültürel yapısı, doğa turizmine yönelik artan ilgi gibi pek çok kriter, çalışmada fırsatlar ve güçlü yönler olarak belirlenmiştir. Zayıf yönler ve tehditler arasında ise doğal ve tarihi güzelliklerin ulusal ve uluslararası düzeyde yeterince tanınmaması, çevre ve kent estetiğinin yetersizliği, bilinçsiz turizm aktiviteleri kentin doğal, kültürel yapısını tehdit etmesi, altyapı imkânları ve turistik işletmelerin istenilen düzeyde gelişmemiş olması yer almaktadır. Çalışma sonucunda, turizmin sürdürülebilir, katılımcı planlama anlayışıyla yapılması, yerel halkın geleneksel yapısının korunarak bu sürece entegre edilmesi, turizm erişim noktalarının belirlenerek uygun planlamaların yapılması gibi pek çok konuda önerilerde bulunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Erzurum Kenti, turizm potansiyeli, SWOT Analizi

GİRİŞ:

Teknolojik gelişmeler ve endüstri devrimi sonrası insanların yaşam kalitelerindeki ve gelir düzeylerindeki artış, küreselleşmenin getirdiği seyahat serbestliği ve kendilerine zaman ayırma amaçlı, boş vakitlerini değerlendirme duyguları, yaşam şekillerindeki birtakım değişiklikler turizme ilişkin yeni bir süreci başlatmıştır (Milne ve Ateljevic 2001). Bilindiği gibi İkinci Dünya Savaşı sonrasında ulaştırma ve sanayileşme alanındaki gelişmeler, kentleşmenin artışıyla beraber ortaya çıkan yoğun stres ve baskı insanları dinlenme ve eğlenme amaçlı turizm aktivitelerine itmiş ve bu aktivitelerle katılan insan sayısı hızla artmıştır (Kaynak Altungüztün, 2019).

Turizm sektörünün ülkelerin ekonomik faaliyetlerinde ne kadar önemli olduğuna yönelik araştırmalar incelendiğinde, turizm sektörü için de alternatif turizm çeşitliliğinin geliştirilmesinin, günümüz turizm sektörü ve turist davranışları açısından olmazsa olmaz bir rekabet koşulu olduğu belirtilmektedir (Ünlüönen ve ark. 2018). Ayrıca, turizm sektörü, birçok ülkenin önemli gelir kaynağı olduğu, turizmde alternatif kaynaklar yaratabilen ülkeler için bu sektör gelişime daha açık bir hal aldığı belirtilmektedir. Alternatif turizmin çıkış nedeni olarak kaynakların azalması, niteliklerinin bozulması, sürdürülebilir turizm anlayışının ortaya çıkması, tüketicilerin klasik turizmden sıkılması ve yeni deneyimler araştırması sıralanmaktadır (Santamaria ve Filis 2019, Çımat ve Bahar 2003, Gögebakan 2015)

Günümüzde farklı içeriklerde ve ölçeklerde özellikle turizme dayalı sektörünün geliştirilmesi için çeşitli politikalar geliştirilmiştir (Giran Taşçıoğlu 2016). Nitekim 2023 yılında Kültür ve Turizm bakanlığı tarafından 2023 Turizm Stratejileri hazırlanmış ve turizm çalışmalarının noktasal ölçekten ziyade bölgesel ölçekte yapılmasının gerekliliği üzerinde durulmuştur. Bu amaçla turizm akslarının, ekoturizm, turizm kentleri, turizm bölgeleri ve turizm koridorları şeklinde planlanmasının daha doğru bir yaklaşım olacağı belirtilmiştir. Bu yaklaşımla turizmin tek tip olmaktan çıkıp, çeşitleneceği ve cazibesini arttıracığı beklenmektedir (Türker 2013).

Kültürel ve doğal peyzajlarla iç içe olan turizm olgusu, çevreyle iç içe bir etkileşim halindedir. Buna karşın, bir bölgede turizmin gelişmesi, sosyal ve ekonomik anlamda bazı katkılar sağlıyor olsa da çevresel pek çok öge üzerinde baskı oluşturduğu da bir gerçektir (Atik vd. 2006; Bestard ve Nadal 2007). Kırsal pek çok alan, sahil kıyı bantları, arkeolojik alanlar ve pek çok koruma statüsüne kültürel ve doğal özgünlüklere sahip alanlar turizm açısından önemli bir potansiyel oluşturmaktadır. Bu alanlarda turizme yönelik alanların bilinçsiz bir şekilde kullanılması, doğal ve kültürel öğelerin tahrip edilmesi, çevreye zarar veren yapıların inşa edilmesi, flora ve fauna (özellikle endemik türlerin yok olması) önemli bir tehdit unsuru taşımaktadır.

Günümüzde, Birleşmiş Milletler Çevre Programı (UNEP), Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP) ve Dünya Turizm Örgütü (WTO), gibi dünyada ve Türkiye’de değişik kuruluşlar ve akademik çevreler, çevre sorunlarının çözümüne pratik çözüm yollarının aranması ve sürdürülebilir kalkınmanın sağlanması gibi konuları farklı açıdan ele alarak incelemekte, çevre ve turizm konusunda sürekli çalışmalar yapmaktadırlar (Kılıç Benzer 2006). Bu anlamda gelişen ve genişleyen turizm faaliyetleri, ülkelerin geliştirdiği yeni politikalarla deniz, kum güneş üçgeninden çıkarak çeşitlendirilmiş ve on iki aya yayılan kırsal turizm faaliyetleri ön plana çıkmıştır.

Türkiye’nin son 10 yıl içerisinde turizm gelişimi incelendiğinde, özellikle turizmin çeşitlendirilmesi, alt yapı, konaklama imkanlarının artması, turizme yönelik tanıtımların artırılması, rehber, yerel yönetim, sivil ve akademik kuruluşlarla ortak çalışmaların yürütülmesi yabancı ve yerli turist sayısında artışlara sebep olmuştur. Çizelge 1’de Türk turizminin geçmiş on yıldaki gelişimi yer almaktadır (TÜİK 2019; Kültür ve Turizm Bakanlığı 2019; WTO 2019).

Çizelge 1. Türkiye’deki Turizmin On Yıllık Gelişim Süreci

KRİTERLER	2008	2018	Değişim (%)
Yabancı Ziyaretçi Sayısı	26.431.124	39.488.401	49.4
Turizm Geliri (Milyon Dolar)	25.415	29.513	16.1
Turizm Bakanlığı Belgeli Konaklama Kapasitesi	567.470	935.286	64.8
Seyahat Acentesi	5.799	10.299	77.6
Turizm Gelirinin GSYH'a Göre Oranı	2.6	3.9	
Türkiye'nin Dünya	Turist Sayısı	3.5	3.3
	Turizm Geliri	3.0	1.9

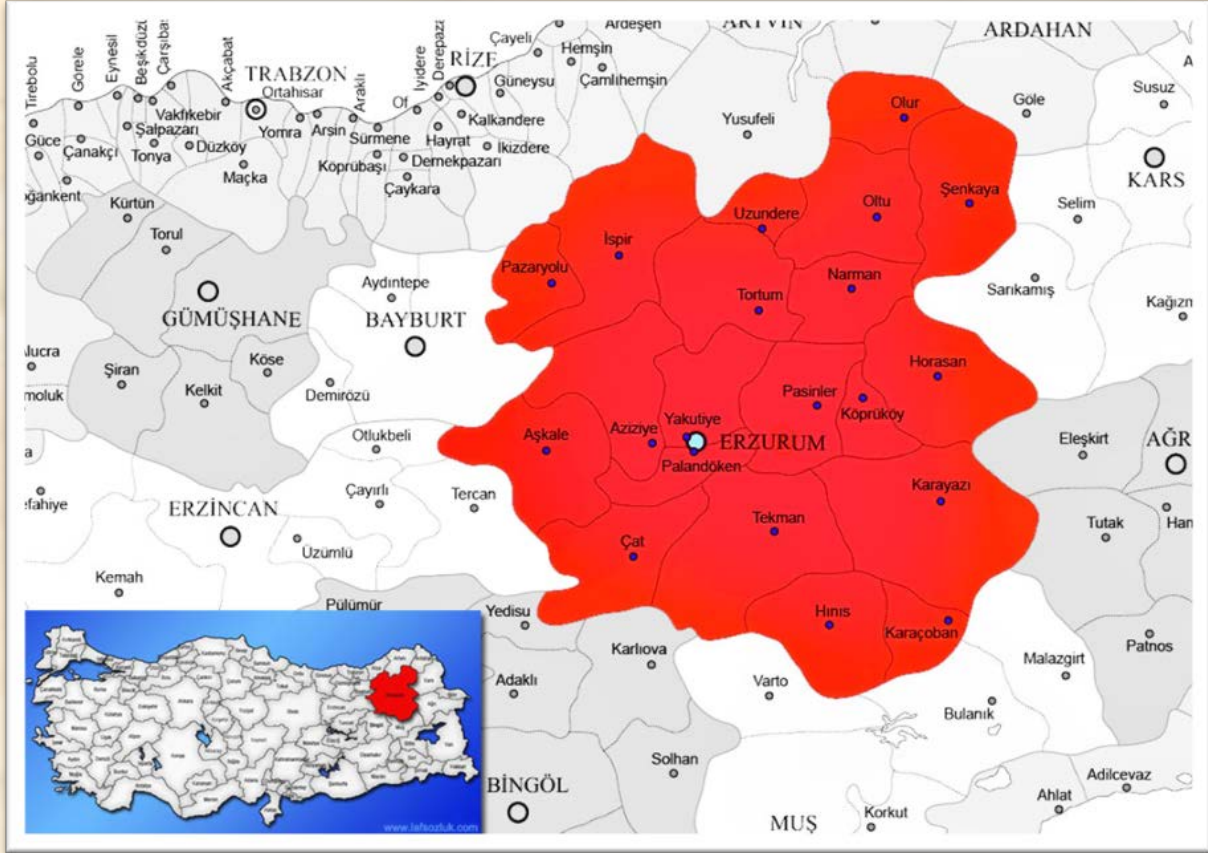
Ülkemiz kırsal turizm açısından oldukça zengin olup, bu durum kalkınma politikalarının uygulanması açısından bir avantaj oluşturmaktadır. Erzurum turizm potansiyeli açısından irdelendiğinde, Tortum, Oltu, Olur, Narman, İspir gibi pek çok ilçesindeki eşsiz güzellikteki jeolojik oluşumları ve kanyonları, Palandöken dağı, doğal güzellikleri ile öne çıkan Yedigöller, Narman Peri bacaları, kuş göç yolu üzerinde olması sebebiyle kuş gözlem alanları, fauna ve flora turizmine uygun alanları, trekking ve safari alanları, yayları ve mağaraları gibi yerli ve yabancı turistlerin ilgisini çekecek pek çok kırsal turizm (ekoturizm) olanaklarına sahiptir. Erzurum, Türkiye turizminin (ile turistik amaçlı giriş-çıkış yapan ziyaretçi açısından) yaklaşık binde dördünü kapsamaktadır (Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2019). Bu oranı artırmak, doğru kararların alındığı uygun bir kırsal turizm planlamasıyla mümkün olabilir.

Erzurum ilinde SWOT Analiz Tekniği ile yürütülen bu çalışmanın amacı kentin mevcut turizm kaynaklarının en iyi şekilde sürdürülebilir turizm anlayışı içinde koruma, kullanma ve çevreye duyarlı turizm planlaması yaklaşımı ile geliştirilmesine ve kullanıcıların rekreasyon deneyim kalitelerini yükseltmelerine katkıda bulunmaktır.

MATERYAL ve YÖNTEM:

Materyal:

Çalışmanın ana materyalini Erzurum ili ve yakın çevresi doğal ve kültürel kaynak değerleri ile tarihi ve turistik alanlarından oluşan turizm kaynak değerleri oluşturmaktadır (Şekil 1). Çalışma alanının seçilmesinde, ilin kültürel ve tarihsel birikiminin yanı sıra, doğal ve turistik kaynak değerleri bakımından zengin olması etkili olmuştur.

Şekil 1. Çalışma alanının coğrafi konumu

Yöntem:

Erzurum ilinin doğal ve kültürel alanlarında, turizm kaynaklarının planlanması, yönetimi ve uygulanmasına yönelik stratejilerin belirlenmesi ve alanın turizm potansiyeli açısından, güçlü ve zayıf yönleri ile gelecekte oluşabilecek fırsat ve tehditlerini belirlemek amacıyla araştırmada yöntem olarak SWOT Analizi Tekniğinden faydalanılmıştır. SWOT (=Strengths, Weaknesses, Opportunities ve Threats) Analizini ilk olarak Heinz Weirich bir çalışmada kullanılmıştır. SWOT analizi incelenen kuruluşun, tekniğin, sürecin veya durumun güçlü ve zayıf yönlerini belirlemede ve dış çevreden kaynaklanan fırsat ve tehditleri saptamakta kullanılan bir yöntemdir (Aktan 1999; Gürlek 2002; Güngör 2004; Polat 2006). Bir ülkenin, bölgenin veya yörenin turizm politikalarının belirlenmesinde de SWOT Analizi tekniğinden yararlanılarak, içsel (güçlü ve zayıf yönler) ve dışsal (fırsatlar ve tehditler) faktörleri ortaya çıkarılabilir. Analizde kaynak kitapların oluşturduğu ikincil veriler yanında, çalışma alanının birincil veri kaynaklarını anket, mülakat, katılımcı – gözlem ve merkezi grup tartışmaları da önemlidir (Avcıkurt ve ark. 2003; Gürlek 2002; Özok 2001; Taymaz 2002). Çalışmada anket formları hazırlanırken öncelikle detaylı bir literatür araştırması yapılmış, yerinde gözlem ve incelemelerde bulunulmuştur. Daha sonra, Atatürk Üniversitesi Turizm, Mimarlık ve Tasarım Fakültelerinde görev yapan akademisyenler, Erzurum İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü,, belediye, valilik çalışanları (mimar, mühendis, memur gibi eğitim düzeyi yüksek her meslekten katılımcı), Erzurum’da şu anda hali hazırda turizm faaliyetleri sürdüren rehberler ve Erzurum kenti ve yakın çevresinin turizm potansiyeli hakkında bilgi sahibi olan yerel halkın katılımlarıyla oluşan uzman ve ilgi gruplarına anketler yapılmıştır.

Çalışmada SWOT Analizi Likert (1929) tarafından belirlenen ve çeşitli yargı ve ifadelerle katılımcıların bilgi ve görüşlerine başvurulmuş “5’li Likert” tipi sorularla hazırlanan anket formlarıyla yapılmıştır. Yapılan anket çalışması için örnekleme büyüklüğünün saptanmasında, basit tesadüfi örnekleme yöntemi kullanılmıştır (Karasar 1982; İslamoğlu 2003, Özdamar 2003, Büyüköztürk 2008, Yazıcıoğlu2004). TÜİK verilerine göre Erzurum kent merkezinin

nüfusu 422.164'dür. Bu durumda evren büyüklüğü 422164 olarak belirlenmiştir. Örneklem büyüklüğünü belirlemede aşağıdaki formülden yararlanılmıştır (TÜİK 2019).

$$n = \frac{N \cdot P \cdot Q \cdot Z_{\alpha}^2}{(N - 1) \cdot d^2}$$

N: Evren birim sayısı, n: Örneklem büyüklüğü
P: Evrendeki X' in gözlenme oranı
Q: (1-P): X' in gözlenmeme oranı
 Z_{α} : $\alpha= 0.05$ için 1.96
d: Örneklem hatası

$\alpha= 0.05$ için (d=0.10) örneklem hatası ile (p=0.5; q=0.5) alınarak evren birim sayısı 422164 olan Erzurum kenti için örneklem büyüklüğü;
 $N=422164*0.5*0.5*(1.96)^2:(422164-1)*(0.10)^2=96$

Örneklem büyüklüğü, araştırma alanı dikkate alınarak 96 bulunmuş ve bu sayıdaki uzman ve ilgi gruplarına anket çalışması, bire bir ve yüz yüze yürütülmüştür. SWOT Analizi değerlendirilmesinde, T testi yapılarak değişkenlerin ortalamaları ve standart sapmaları belirlenmiş, ANOVA Testi ile de önem seviyelerine bakılmıştır. Anketten elde edilen veriler SPSS 20.0 paket programında analiz edilerek yorumlanmıştır. Uygulanan ölçeğin güvenilirliği aynı programda Cronbach Alpha's testi ile belirlenmiştir. Bu test sonucuna göre ölçeğin Cronbach Alpha's değeri 0.76'dir. Bu oran 0.70'ten büyük olduğu için ölçeğin güvenilirliği yeterli düzeyde kabul edilmiştir.

ARAŞTIRMA BULGULARI:

Erzurum İlinin Turizmine Yönelik SWOT Analiz Değerlendirmesi:

Demografik Faktörler:

Katılımcıların demografik özelliklerine ilişkin bilgiler Çizelge 2'de verilmiştir. Buna göre ankete katılanların%59'u kadın, % 41 erkektir. Katılımcıların medeni durumları incelendiğinde, evli ve baka olanların eşit düzeyde (%50) olduğu görülmektedir. Katılımcıların yaş aralıkları ise, %37'si18-25 yaş, %27'i 26-37, %28'i, 38-50 ve %8'i ise 51 yaş ve üstü olacak şekilde sıralanmıştır. Katılımcıların eğitim düzeylerine bakıldığında, % 6'sının ortaöğretim, %30'unun lise, %10'unun ön lisans,%30'unun lisans, %8'inin yüksek lisans ve %6'sının doktora düzeyinde eğitim seviyesine sahip olduğu belirlenmiştir. Katılımcıların meslek gruplarına göre dağılımı ise şu şekildedir. Ankete katılanların % 20'si özel sektör, %4'ü şahıs, %49'u kamu, % 27'si ise diğer (serbest meslek, işçi, ev hanımı, işsiz) meslek grubuna bağlıdır. Katılımcıların gelir durumlarına bakıldığında, %25'lik kısmı, 0- 1000 TL, %15'i 1001 -2000 TL, %27'si 2001 -3000 TL, %11'i 3001 – 4000 TL ve % 22'si ise 4000 TL ve üstü gelir seviyesine sahiptir.

Çizelge 2. Katılımcıların demografik özellikleri

Demografik Özellikler	Değişkenler	N	Yüzde (%)
Cinsiyet Dağılımı	Erkek	39	41
	Kadın	57	59
Medeni Durum	Evli	48	50
	Bekar	48	50
Yaş Dağılımı	18- 25 altı	35	37
	26-37	26	27
	38-50	27	28
	51 ve üstü	8	8
Eğitim Düzeylerine Göre Dağılım	Ortaöğretim	6	6

	Lise	29	30
	Ön Lisans	10	10
	Lisans (Üniversite)	29	30
	Yüksek Lisans	8	8
	Doktora	6	6
Sosyal Statü ve Meslek Grupları Dağılımı	Özel Sektör	19	20
	Şahıs	4	4
	Kamu	47	49
	Diğer* (serbest meslek, ev hanımı, işçi işsiz)	26	27
Gelir Durumu	0-1000 TL	24	25
	1001- 2000 TL	14	15
	2001 -3000 TL	26	27
	3001 – 4000 TL	11	11
	4001 TL ve üstü	21	22

Turizm alanında uzman ve ilgi gruplarından oluşan katılımcıların Erzurum İlinin turizm potansiyeline yönelik SWOT analiz değerlendirmeleri Çizelge 3, 4, 5 ve 6' da yer almaktadır.

Çizelge 3. Katılımcıların Erzurum İlinin Turizm Potansiyeline Yönelik SWOT Analiz Değerlendirmesi, (Güçlü Yönler)

İÇSEL FAKTÖRLER	Kişi Sayısı	Kesinlikle Katılıyor	Katılıyor	Kararsız	Katılmıyor	Kesinlikle Katılmıyor	Ortalama	Standart Sapma	Önem Derecesi*
Güçlü Yönler	N	%	%	%	%	%			
Erzurum'un sahip olduğu doğal ve kültürel kaynak değerleri turizmi olumlu yönde etkilemektedir.	96	44	35	12	6	3	2.86	0.215	0.531
Coğrafi konum nedeniyle yörenin doğa sporlarına (trekking, rafting, zirve tırmanışı vb.) uygunluğu turizmi olumlu yönde etkilemektedir.	96	46	34	10	6	4	3.06	0.244	0.004**
Kuşların önemli göç yollarından biri olan Erzurum kuş gözlem festivallerinin yapılması için uygun bir merkezdir.	96	32	47	13	5	3	3.09	0.205	0.041*
Yöresel yemekler (Çağ Kebabı, Kadayıf Dolması) gastronomi turizmi için bir avantajdır.	96	41	37	10	5	7	2.75	0.229	0.224
Termal turizmin yani kaplıcaların ve şifalı suların bulunması (Ilica, Hasankale vb.) termal turizm için avantajdır.	96	36	27	21	10	6	2.64	0.208	0.136
Yörede Oltu taşının varlığı turizmi olumlu yönde etkilemektedir.	96	35	37	11	14	3	2.76	0.174	0.944
Erzurum'un kültürel zenginliği	96	36	31	12	15	6	3.25	0.228	0.931

turizmi olumlu yönde etkilemektedir.									
Ulaşım kolaylığı (Havalimanının bulunması) turizm açısından önemlidir.	96	43	38	10	3	6	2.71	0.193	0.050*
Tarihi ipek yolu üzerinde yer alması bir avantajdır.	96	34	32	21	5	8	3.41	0.237	0.011**
Tarihi yerleri (Çifte Minareli Medrese, Erzurum Kalesi, Üç Kümbetler, Nene Hatun Milli Parkı vb.) turizmi için bir avantajdır.	96	49	35	10	6	2	3.00	0.205	0.041
Dağcılık ve dağ turizmi açısından yüksek değerli Palandöken Dağı'nın olması turizmi olumlu etkilemektedir.	96	46	34	10	6	4	2.31	0.133	0.054*
Son yıllarda turizmin gelişmesi için halkın desteğinin artması turizmi olumlu yönde etkilemektedir.	96	40	29	16	12	3	3.02	0.244	0.690
Turizme yönlendirilebilecek işgücünün varlığı turizmi olumlu yönde etkilemektedir.	96	44	29	10	7	10	3.00	0.214	0.018*
Alanın sahip olduğu eğitim ve yükseklik değerlerinin doğal turizm için uygun olması turizmi olumlu yönde etkilemektedir.	96	33	34	20	10	3	3.00	0.205	0.166
Zengin kültürel dokuya sahip olması turizmi olumlu yönde etkilemektedir.	96	36	32	15	11	6	2.97	0.198	0.003**
Yerel halkın turizme sıcak bakması ve konukseverliği turizmi olumlu yönde etkilemektedir.	96	46	24	17	9	4	2.88	0.243	0.029*
Üniversitenin bulunması turizmi olumlu yönde etkilemektedir.	96	32	41	13	11	3	2.50	0.236	0.502
Uzundere ilçesinde bulunan Tortum Şelalesi turizm için önemli bir etkidir.	96	55	31	4	7	3	2.30	0.150	0.303
Palandöken Dağı'nın kış turizmi açısından iyi bir üne sahip olması turizm olumlu etkilemektedir.	96	35	46	5	12	2	3.22	0.136	0.623
Erzurum'da endemik bitki türlerinin çok olması flora turizmi için önemli bir avantajdır.	96	44	35	12	6	3	2.91	0.227	0.911
Turizm olgusuna adapte olabilecek genç ve dinamik bir nüfusun varlığı turizmin gelişmesi için bir avantajdır.	96	46	34	10	6	4	2.57	0.197	0.666
Tarihi şehir dokusu ve tarihi eserler yöredeki turizmin gelişimi için bir avantajdır.	96	32	47	13	5	3	2.50	0.154	0.003**
İspir'de dünyanın en hızlı akan nehirlerinden biri olan Çoruh	96	41	37	10	5	7	2.53	0.155	0.212

Nehri'nin varlığı rafting için bir avantajdır.										
Kış turizmi ve sporlarına yönelik modern tesislerin varlığı bir avantajdır.	96	36	27	21	10	6	2.60	0.174	0.008**	
Turizm alternatiflerin çeşitliliği (kış, termal, sağlık, doğa, suya dayalı turizm sporları, kültür, maç, yayla, dağ, kırsal, flora turizmi vb.) bir avantajdır.	96	35	37	11	14	3	2.68	0.162	0.020*	
Dumlu Dağı ve Palandöken Dağı varlığı dağ yürüyüşü için bir avantaj sağlamaktadır.	96	36	31	12	15	6	2.50	0.172	0.051*	
Tortum Şelalesi Avrupa ve Asya'nın en yüksek şelalelerinden biridir. Doğa turizmi için bir avantajdır.	96	31	48	13	4	4	2.67	0.152	0.249	
Narman Peribacaları jeolojik yapısı ve kırmızı rengiyle turizm için bir avantajdır.	96	41	36	8	13	2	2.70	0.175	0.266	
Erzurum civarında yer alan Pasinler Kalesi, İspir Kalesi, Engüzek Kalesi, Çoruh Havzası, Elmalı Mağarası turizm için bir avantajdır.	96	36	42	13	8	1	2.41	0.176	0.534	
Erzurum'da yer alan kış turizm mekânları kayak turizm içinde bir avantaj oluşturmaktadır.	96	55	34	7	2	2	2.85	0.138	0.382	
Yayla turizmi, kamp ve karavan turizmi için uygun alanların bulunması bir avantajdır.	96	53	39	5	2	1	2.82	0.189	0.748	
İl sınırlarındaki birçok doğal alanda kırsal turizmin gerçekleştirilebileceği potansiyelin olması bir avantajdır.	96	56	30	3	8	3	2.64	0.182	0.744	

*Önemli, **Çok Önemli (p<0.05)

Çizelge 4. Katılımcıların Erzurum İlinin Turizm Potansiyeline Yönelik SWOT Analiz Değerlendirmesi, (Zayıf Yönler)

İÇSEL FAKTÖRLER	Kişi Sayısı	Kesinlikle Katılıyor	Katılıyor	Kararsız	Katılmıyor	Kesinlikle Katılmıyor	Ortalama	Standart Sapma	Önem Derecesi*
	N	%	%	%	%	%			
Zayıf Yönler	N	%	%	%	%	%			
Turizm açısından gerekli tanıtımın	96	3	5	33	46	13	2.56	0.172	0.001**

iyi yapılmamış olması bir dezavantajdır.									
Tanıtım ve pazarlama faaliyetlerinin eksikliği bir dezavantajdır.	96	42	32	9	12	5	2.47	0.134	0.785
Doğal ve tarihi güzelliklerin ulusal ve uluslararası düzeyde yeterince tanınmaması bir dezavantajdır.	96	33	39	16	11	1	2.78	0.150	0.156
Turizm açısından şehir içinde girişimci kültürün yeterli derecede oluşmaması bir dezavantajdır.	96	41	34	16	8	1	2.59	0.224	0.643
Yatırımcı ve girişimcilerin yeterince teşvik edilmemesi bir dezavantajdır.	96	31	48	13	4	4	2.26	0.164	0.448
Altyapı imkânları ve turistik işletmelerin istenilen düzeyde gelişmemiş olması bir dezavantajdır.	96	41	36	8	13	2	2.34	0.133	0.010*
Şehir içi ulaşım yetersizliği turizm için dezavantajdır.	96	36	42	13	8	1	2.33	0.165	0.050*
Şehir merkezinde konaklamak isteyenler için yüksek kalitede otel, konaklama tesislerinin olmaması turizm için bir dezavantajdır.	96	50	34	12	2	2	2.44	0.143	0.002**
Çevre ve kent estetiğinin yetersizliği turizm için dezavantajdır.	96	44	39	11	5	1	2.60	0.151	0.923
İlde Ilıca, Pasinler gibi birçok termal kaynak olmasına rağmen yüksek kalitede bir termal otelin olmaması dezavantajdır.	96	56	30	3	8	3	2.80	0.169	0.008**

*Önemli, **Çok Önemli (p<0.05)

Çizelge 5. Katılımcıların Erzurum İlinin Turizm Potansiyeline Yönelik SWOT Analiz Değerlendirmesi, (Fırsatlar)

DIŞSAL FAKTÖRLER	Kişi Sayısı	Kesinlikle Katılıyor	Katılıyor	Kararsızım	Katılmıyorum	Kesinlikle Katılmıyorum	Ortalama	Standart Sapma	Önem Derecesi
Fırsatlar	N	%	%	%	%	%			
Doğa Turizmi için artan ilgi Erzurum için önemli bir fırsattır.	96	32	39	15	11	3	2.78	0.198	0.002**
Gelişen ulaşım olanakları ve buna bağlı olarak uzun mesafeli seyahat	96	26	38	22	13	1	2.75	0.195	0.563

İmkânlarının gelişmesi, havaalanının olması ile insanların Erzurum'u tercih etmesi bir fırsattır.									
Üniversite şehri olması turizm için bir fırsattır.	96	27	42	19	9	3	2.83	0.196	0.036*
Sağlık sektörünün güçlü olması turizmin gelişmesi için bir fırsattır.	96	37	48	10	2	3	2.71	0.191	0.000**
Bölgede turizmin önemin giderek daha fazla kitle tarafından kabul edilmesi bir fırsattır.	96	28	49	15	5	3	2.81	0.199	0.908
Palandöken Dağı'nın iyi bir ün yapması kış turizmi için bir fırsattır.	96	3	5	33	46	13	3.09	0.195	0.029*
2011 Kış Olimpiyatları'nın Erzurum'da gerçekleşmiş olması kış turizminin merkezi olması yönünde tanıma bilirlliğini sağlayan önemli bir fırsat olmuştur.	96	42	32	9	12	5	2.88	0.258	0.050*
2011 Kış Olimpiyatları Erzurum'da birçok turistik tesisin yapılmasına imkân tanımıştır.	96	33	39	16	11	1	2.75	0.211	0.002**
Erzurum havalimanı uluslararası hava bağlantısına sahip olup iç ve dış uçuşlara açıktır ve bu turizm için bir fırsattır.	96	41	34	16	8	1	2.67	0.198	0.002**
Erzurum seyahat acenteleri tarafından tur rotasına girmeye başlamıştır. Bu kentin turizmin gelişmesi için bir fırsattır.	96	31	48	13	4	4	2.82	0.191	0.630

*Önemli, **Çok Önemli (p<0.05)

Çizelge 6. Katılımcıların Erzurum İlinin Turizm Potansiyeline Yönelik SWOT Analiz Değerlendirmesi, (Tehditler)

DIŞSAL FAKTÖRLER	Kişi Sayısı	Kesinlikle Katılıyor	Katılıyor	Kararsız	Katılmıyor	Kesinlikle Katılmıyor	Ortalama	Standart Sapma	Önem Derecesi*
	N	%	%	%	%	%			
Tehditler	N	%	%	%	%	%			
Küresel ısınma ile Erzurum'un kış süresinin ve kar yağışının azalması kış turizmini engelleyen bir tehdittir.	96	27	41	14	14	4	2.74	0.241	0.172
Bilinçsiz turizm aktiviteleri kentin doğal, kültürel yapısını tehdit	96	24	29	16	23	8	3.38	0.194	0.053*

eder.									
Kış aylarında kente gelen turistler bina çatılarından sarkan buzların oluşturduğu tehlikelerden dolayı endişelenmekte ve kent merkezini ziyaret etme konusunda tereddüt yaşamaktadır. Bu da tarih ve kültür turizmini tehdit etmektedir.	96	8	48	16	16	12	3.23	0.284	0.001**
Kış aylarında kent merkezini gezmek ve tarihi yapının yoğun olduğu bölgeleri gezmek isteyen turistler için hava kirliliği tehdit oluşturmaktadır.	96	11	28	13	26	22	2.84	0.248	0.029*
Göç turizm için bir tehdittir. Erzurumlu güçlü yatırımcıların İstanbul, İzmir gibi büyük kentlere göçmeleri kentte yapılacak olan yatırımları azaltmaktadır.	96	11	13	11	35	30	2.79	0.225	0.104
Olumsuz iklim koşulları, işsizlik gibi faktörlerde göçü hızlandırmaktadır. Daha iyi eğitim olanakları için kentten göç olmaktadır. Buda kentin gelişimi için bir tehdittir.	96	4	3	8	38	47	3.99	0.209	0.021*
Trafik sorunu, trafikte eğitimsiz insanların üslupsuz ve agresif tavırları, yaya önceliğinin olamaması Erzurum kenti için olumsuz, itici bir imaj oluşturmaktadır. Bu da turizm amaçlı gelen insanları olumsuz etkilemektedir. Kış turizmi için gelen turistler bu kötü imajdan dolayı kent merkezine uğramamaktadır.	96	31	35	16	11	7	3.74	0.228	0.609
Doğu Anadolu bölgesi sınırları içinde yer alan Erzurum kenti turizm amaçlı gelmek isteyen insanlar için terör endişe verici bir unsur olarak tehdit oluşturmaktadır.	96	39	34	9	13	5	3.30	0.325	0.762
Turizm haklın geleneksel yapısı üzerinde olumsuz etkide bulunabilir buda bir tehdittir.	96	5	16	17	29	33	3.98	0.299	0.006**
Kış mevsiminin uzun sürmesi ve sert geçmesi kış turizmi dışındaki turizm faaliyetlerinin gerçekleşmesi ihtimalini azaltarak bir tehdit unsuru oluşturmaktadır.	96	27	48	13	6	6	3.15	0.259	0.010*
Erzurum kentinin deprem kuşağında yer alması kötü bir imaj oluşturmaktadır.	96	15	26	19	23	17	2.82	0.291	0.012**
Yabancı turist ağırlamada hizmet verebilecek kaliteli iş gücünün	96	37	31	23	6	3	3.05	0.248	0.047*

yetersizliği turizm için bir tehdittir.									
Halkın turizmdeki hizmet sektöründeki yabancı dil eğitimin yetersiz olması turizm olumsuz yönde etkileyebilir.	96	27	11	16	39	7	3.54	0.221	0.004**

*Önemli, **Çok Önemli (p<0.05)

SONUÇ VE ÖNERİLER:

Ülkemizin turizm potansiyelinin temel bileşenleri sahip olduğu doğal, kültürel ve tarihi değerlerdir. Bu değerler, uzun vadede korunabildikleri sürece uluslararası turizm pazarındaki payımız hızla büyümeye devam edecektir. Bunun için özellikle turizm yörelerindeki arazi kullanma ve altyapı kararlarının gerek yerel, gerekse merkezi yönetimlerce doğru olarak verilmesi gereklidir. Altyapılarda kapasite üstü zorlamalar, doğal değerlerin yok olması tehlikesini de beraberinde getirecektir. Bu kararların verilmesi aşamasında turizmin en önemli görevinin doğal, kültürel ve tarihi değerlerin koruyarak kullanılması gerekliliğinin anlaşılmalıdır.

Erzurum ilinin turizm potansiyeline yönelik yapılan SWOT Analizi sonucunda;

- Coğrafi konum nedeniyle yörenin doğa sporlarına (trekking, rafting, zirve tırmanışı vb.) uygunluğu,
- Kuşların önemli göç yollarından biri olan Erzurum kuş gözlem festivallerinin yapılması
- Ulaşım kolaylığı (Havalimanının bulunması),
- Kentin, tarihi ipek yolu üzerinde yer alması,
- Dağcılık ve dağ turizmi açısından yüksek değerli Palandöken Dağı'nın olması,
- Turizme yönlendirilebilecek işgücünün varlığı,
- Zengin kültürel dokuya sahip olması,
- Yerel halkın turizme sıcak bakması ve konukseverliği,
- Tarihi şehir dokusu ve tarihi eserler yöredeki turizmin gelişimi için bir avantaj teşkil etmesi,
- Kış turizmi ve sporlarına yönelik modern tesislerin varlığı,
- Turizm alternatiflerin çeşitliliği (kış, termal, sağlık, doğa, suya dayalı turizm sporları, kültür, maç, yayla, dağ, kırsal, flora turizmi vb.),
- Dumlu Dağı ve Palandöken Dağı varlığı dağ yürüyüşü için bir avantaj teşkil etmesi,

araştırma alanının güçlü yanlarını oluşturmaktadır. Elde edilen bu sonuçlar % 95 güven aralığında (p<0.05) önemli bulunmuştur.

Çalışmada içsel faktörlerden Erzurum ilinin turizm potansiyeline yönelik zayıf yönler arasında,

- Altyapı imkânları ve turistik işletmelerin istenilen düzeyde gelişmemiş olması bir dezavantajdır.
- Şehir içi ulaşım yetersizliği turizm için dezavantajdır.

- Şehir merkezinde konaklamak isteyenler için yüksek kalitede otel, konaklama tesislerinin olmaması, istatistiki olarak önemli bulunmuştur ($p<0.05$).

Yapılan SWOT Analizinde Erzurum ilindeki turizm faaliyetlerinin başarısı için gerekli olan fırsatlardan:

- Erzurum'un bir üniversite kenti olması,
- Palandöken Dağı kış turizmi açısından markalaşması ve tanınırlığı,
- 2011 Kış Olimpiyatları'nın Erzurum'da gerçekleşmiş olması kış turizminin merkezi olması yönünde önemli bir fırsat oluşturması
- 2011 Kış Olimpiyatları Erzurum'da birçok turistik tesisin yapılmasına imkân sağlaması, %95 güven aralığında istatistiki olarak önemli bulunmuştur.

Son olarak Erzurum ve yakın çevresinin turizm potansiyelini belirlemeye yönelik yapılan SWOT Analizi sonucunda gelecekte oluşabilecek tehditler arasında:

- Bilinçsiz turizm aktivitelerinin kentin doğal, kültürel yapısına zarar verebilme olasılığı,
- Kentin fiziki yapısı ve zorlu kış şartlarından kaynaklanan ziyaretçi baskısı,
- Kentteki mevcut hava kirliliğinin, kış aylarında kent merkezini gezmek ve tarihi yapının yoğun olduğu bölgeleri gezmek isteyen turistler için oluşturduğu olumsuzluklar,
- Olumsuz iklim koşulları, işsizlik gibi faktörlerde göçü hızlandırmaktadır. Daha iyi eğitim olanakları için kentten göç yaşanmaktadır. Bu durumun kentin gelişimi için bir tehdit oluşturması,
- Turizmin halkın geleneksel yapısı üzerinde olumsuz etkide bulunabilme olasılığı,
- Kış mevsiminin uzun sürmesi ve sert geçmesi kış turizmi dışındaki turizm faaliyetlerini kısıtlaması,
- Erzurum kentinin deprem kuşağında yer alması,
- Yabancı turist ağırlamada hizmet verebilecek kaliteli iş gücünün yetersizliği
- Hizmet sektöründe yer alan kişilerin yabancı dil eğitiminin yetersizliği

olarak belirlenmiştir ($p<0.05$).

Yapılan SWOT analizi ve anket çalışması sonucunda, aşağıda belirtilen önerilerde bulunulmuştur.

- Kentteki turizm faaliyetlerinin geliştirilmesinin, kentin doğal yapısı ve kültürel kaynakları olumlu etkileyerek, kaynakların doğru kullanımının gelişimini mümkün kılacağı düşünülmektedir. Özellikle kış sporlarına olan ilgi ve bu potansiyelinin farkındalığı kentin bir marka şehir haline getireceği düşünülmektedir. Bu bağlamda, Erzurum Türkiye'nin kalkınmasındaki payını yeterince alamamıştır, şehir içi taşımacılıktaki olumsuzluklardan, örneğin raylı sistemin olmayışı bir dezavantajdır. Şehir içindeki yapılaşmanın gecikmesi bir dezavantajdır.
- Erzurum'da Palandöken Dağı'nın olmasına bağlı olarak var olan kayak merkezleri turizm açısından gerekli potansiyelin olduğu göstermektedir. Ancak otel, sosyal tesis, kafe, restoran vb. alanlarda daha fazla

geliştirilmesi ve destek verilmesi gerekir. Termal tesisler, doğal güzelliler, tarihi yerler içinde yeterli turizm potansiyeline sahip olması rağmen yeterince tanıtım yapılmamaktadır.

Yerel halka, Erzurum kenti ve yakın çevresinin turizm faaliyetlerine yönelik kesintisiz eğitim semineri düzenlemeli, turizmi geliştirmeye yönelik hizmetleri geliştirmelidir.

- Şehirde kış turizm haricinde sosyal ve kültürel turizmde önemli eksiklikler bulunmaktadır. Ayrıca, kaplıcaları, İtu taşı, tarihi eserleri, Erzurum mutfağı ve kış sporları ile Erzurum bir turizm cennetidir. Fakat yeterince tanıtım olmadığı için yerli ve yabancı turist sayısı azdır. Bu eksiklikler giderildiği takdirde yerel ve uluslararası standartlara kavuşulabilir. Bu anlamda koruma kullanma dengesine bağlı, marka kent olmaya yönelik faaliyetlere öncelik verilmelidir.
- Halkın turizm için yeterli dil eğitimine sahip olmaması ve Erzurum'da bulunan kaynakların düzgün kullanılmaması bir sorundur. Bu anlamda turizm sektöründe yer alan herkese gerekli eğitim desteğinin sağlanması gerekmektedir.
- Kentin görsel ve yeşil alanlar bakımından yetersiz oluşu bir dezavantajdır. Misafirlerine kış döneminde kayak dışında farklı destinasyonlar ve turizm çeşitliliğini sunamamakta veya kaliteli sunamamaktadır. Benzer turizm aktivitelerini sunan yörelerle rekabet gücü zayıftır. Bunu geliştirmeye yönelik altyapı ve yatırım hizmetleri artırılmalıdır.

Sonuç olarak, Erzurum'un kış turizmi için uğrak bir mekan haline gelmeye başladığı söylenebilir. Fakat, buna karşın, Erzurum'daki geleneksel ve tek düze düşünceye sahip halk yapısının turizmin gelişimine gölge düşürmesinde payı olduğu düşünülmektedir. Halkın biraz daha yeni insanlara, yeni kültüre önyargılı olmadan yaklaşmaları gerekmektedir. Kısacası, SWOT Analiz değerlendirmesinde yer alan fırsat ve güçlü yanlar incelendiğinde, Erzurum ili ve yakın çevresinde yer alan tarihi, ekolojik, ve kültürel yapıların korunmasına yönelik farkındalık geliştirmeleri için turizm önemli bir araç olarak kullanılabilir. Bu amaçla turizm etkinliğinin en önemli ögesi olan katılımcı yaklaşım (Sivil toplum kuruluşları, yerel yönetimler, ulusal ve uluslararası kuruluşlar, akademisyenler) benimsenmelidir.

KAYNAKÇA:

Aktan, C.C., 1999. 2000'li Yıllarda Yeni Yönetim Teknikleri 2, Stratejik Yönetim, TUGİAN Yayını, İstanbul.

Atik, M., Altan, T., Artar, M. (2006). Turizm ve Doğa Koruma "Güney Antalya Bölgesi": Gelişmeler ve Sonuçları. Akdeniz Üniversitesi Ziraat Fakültesi Dergisi, 19(2):165-177.

Avcı Kurt, C., Köroğlu, A., Doğdubay, Y.M. (2003). Alternatif Turizm Planlamasında SWOT

Analizinin Uygulanması. Türkiye'nin Alternatif Turizm Potansiyeli ve Güncel Sorunları Konferansı, 3-4 Mayıs 2003, Çankırı. Büyüköztürk, S. (2008). Bilimsel Araştırma Yöntemleri. Ankara: Pegem Yayınları.

Bestard, A.B., Nadal J.R. (2007). Modelling Environmental Attitudes Toward Tourism. Tourism Management. 28(3): 688-695.

Çımat, A., Bahar, O. (2003). Turizm Sektörünün Türkiye Ekonomisi Üzerindeki Yeri ve Önemi Üzerine Bir Değerlendirme. Akdeniz İ.İ.B.F. Dergisi (6): 1-18.

Giran Taşcıoğlu, S. (2016). Sürdürülebilir Turizm İçin Stratejilerin Geliştirilmesi: Kuzey Antalya Kültür ve Turizm Koruma ve Gelişim Bölgesi Örneği, Doktora Tezi, s.411.

Gögebakan, Y. (2015). Dünya Üzerindeki Kültürel Varlıkların Turizme ve Ekonomiye Katkısı. Sanat ve Tasarım Fakültesi. 2 (5): 48-71.

Güngör, S., Arslan, M. (2004). Turizm ve Rekreasyon Stratejileri için SWOT Analizi, Görsel Kalite Değerlendirmesi, Turizm Tesislerinin Beğenilirliği ve Turizm Tesisleri Durum Analizi Uygulaması; Beyşehir İlçesi Örneği. S. Ü. Ziraat Fakültesi Dergisi, 18 (33): 68-72.

Gürlek, T.B. (2002). SWOT Analizi. Türkiye Bilimsel ve Teknik Araştırma Kurumu, TÜSSİDE, Haziran 2002, Gebze.

İslamoğlu, H. (2003). Bilimsel araştırma yöntemleri. İstanbul: Beta Basım.

Karasar, N. (1982). Bilimsel Araştırma Yöntemi. Ankara.

Kaynak Altıngüzgün,

Kılıç Benzer, A.N. (2006). Bolu-Göynük ve Yakın Çevresi Doğal Kültürel Bilimleri Kaynaklarının Ekoturizm Açısından Değerlendirilmesi. Ankara Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Peyzaj Mimarlığı Ana Bilim Dalı, Doktora Tezi. Yay No: 191029, s. 280, Bolu.

Kotan, N. (2018). Destinasyon Pazarlaması ve Alternatif Turistik Ürün Olarak Termal Turizmi: Erzurum İli Örneği, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, s. 99.

Milne, S., Ateljevic, I. (2001). [Tourism, economic development and the global-local nexus: theory embracing complexity](#). Tourism Geographies 3(4), 2001, 369–393.

Özdamar, K. (2003). Modern Bilimsel Araştırma Yöntemleri. Eskişehir: Kaan Kitabevi

Özok, K. (2001). Sürdürülebilir Turizm Kapsamında Bölge Planlaması ve Alaçatı Turizm

Yatırım Bölgesi Üzerine Bir Uygulama. Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Turizm İşletmeciliği Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, İzmir.

Polat, A.T. (2006). Karapınar İlçesi ve Yakın Çevresi Peyzaj Özelliklerinin Ekoturizm

Kullanımları Yönünden Değerlendirilmesi Üzerine Bir Araştırma. Selçuk Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Tarımsal Yapılar ve Sulama Anabilim Dalı, s. 286, Konya.

Santamaria, D., Filis, G. (2019). Tourism Demand and Economic Growth in Spain: New Insights Based on the Yield Curve. Tourism Management. 75: 447-459.

Taymaz, E. (2002). Öngörü Yöntemleri ve Teknikleri. Türkiye Bilimsel ve Teknik Araştırma Kurumu, 17 Haziran, Gebze.

TÜİK (2018). Türkiye İstatistik Kurumu. <http://tüik.gov.tr> (Erişim Tarihi: 21.11.2019)

Türker, N. 2013. Batı Karadeniz Bölümü Ekoturizm Kaynaklarının Değerlendirilmesi ve Bir Ekoturizm Rotası Önerisi. International Journal of Social Science, 6 (4); 1093-1128.

Kültür ve Turizm Bakanlığı (2019). <http://kulturturizm.gov.tr> (Erişim Tarihi: 17.02.2019).

Ünlüönen, K., Tayfun, A., Kılıçlar, A. (2018). Turizm Ekonomisi. Nobel Yayın Dağıtım. Yayın No:245, 6. Basım, Ankara.

WTO (2019). <https://statistics.unwto.org/> (Erişim Tarihi: 21.11.2019).

Yazıcıoğlu Y., 2004. SPSS Uygulamalı Bilimsel Araştırma Yöntemleri. Detay Yayıncılık, Ankara.